

Magyar irodalmi „kresztomátia” horvátul

Irodalmunk külhoni fogadtatása, recepciója a hungarológiai kutatások mindenkori témája. Fokozottan érvényes ez a történelmi Magyarországgal nyolc évszázadon át államszövetséget alkotó Horvátország s a horvát irodalom esetében. A nyolc évszázados együttélés irodalmaink kapcsolatainak gazdag példatárát kínálja, ám az 1918-as impériumváltozást követően ezek a kapcsolatok csaknem teljesen redukálódtak. Nem is előzmények nélkül: már a horvát nemzeti ébredés (narodni preporod), azaz a romantika óta a horvát–magyar kulturális csere negatív irányba fordult. A horvátok magyarságképe s a magyar kultúráról, irodalomról, zenéről, festészetről szóló vélekedés siralmasan szegényes, s ami van is, merőben elmarasztaló. Illusztrációképpen – emblematikus volta okán – A. G. Matoš (a horvátok Adyjának nevezhetnénk) „lesújtó” sorait idézhetjük: „A magyar kiállítás történelmi kiállítás, mert a történelmen kívül Magyarország szinte semmit sem tud nyújtani Európának. A politikai tehetségen kívül a magyarok napjainkig egyéb tehetséget nem tudnak felmutatni. Az európai magaskultúra semmit sem tud e török–sógor–komáról. Legnagyobb költőjük, Petőfi szerb volt, a klasszikus és szikár Csengity aga halála [a horvát romantikus költő, Ivan Mažuranić epikus költeménye, L. I.] többet ér Jókai felfuvalkodott köteteinél. Az e napon elhunyt Munkácsy sem volt magyar. Neves politikusaik csak érzésükben, vagy pedig csak a magyarok képzeletében voltak magyarok. Kossuth és Deák szlovák volt, s a nagy Zrínyi csak annyira magyar, mint mondjuk Utješonović püspök, mint Ante Starčević vagy Svetožar Miletić... Köztudott, hogy náluk a modern magyar kereskedelmet, ipart és sajtót németek és zsidók írják.” (Lukács István fordítása.) Más helyen még durvábban fogalmaz: „...mit is mondjak magyarországi utazásomról? A főváros lakosai zsidók. Pest egy világváros karikatúrája. Ebben az országban minden, de minden sért. A hazugság és a svindli itt az államhatalom része. Amíg Szerbia disznókat exportál, addig Magyarország magyar lányokat. A szifilisz tehát a magyar külkereskedelem egyik fontos exportcikke. S micsoda környezet, micsoda táj, Istenem!

Marhák és kukorica, kukorica és marhák, magyarok és barmok, barmok és magyarok! Halálos unalom. És éppen ez az escamateur nép fojtogatja, demoralizálja és szívja hazám véré! És éppen ezek miatt a kikeresztelkedett zsidók és arisztokrata kocsisok miatt, az európai kultúra parazitái és betolakodói miatt sínylődjön több százezer honfitársam a tengeren túli országokban...?” (Lukács István fordítása.)

A Petőfi „szerb”, Kossuth és Deák „szlovák” voltát emlegető Matoš indulatos kifakadásait papírra vetve megfeleledkezik a horvát nemzeti ébredés olyan magyar identitással is rendelkező képviselőiről, mint Mirko Bogović vagy Ljudevit Farkaš-Vukotinović (őt például Ludovicus Farkasként anyakönyvezték), nem is szólva a húszéves koráig újgörög írónak készülő Dimitrija Demeterről, akinek ősei Hellászból vándoroltak a délszlávok lakta vidékekre. S persze a francia eredetű, majd elnémetesedett családból származó Ljudevit Gajról (Gay) is, aki első számottevő munkáját még németül írta (*Schlösszer bei Krapöina*, 1826). E magyarelles reflexiók még furcsábban hatnak, amikor Matoš saját származásáról írva ezeket mondja: „A nagyanyám született magyar volt, jómódú családból származott, apja orvos volt. Ma is magam előtt látom, mint egykor a Baja, Zombor és Szabadka melletti sík és gazdag bunyevác faluban, Katymárban: gyors mozgásában, vidáman, mindig tréfára készen..., fekete selyem krinolinban, élénk fekete szemmel és finom érzéki orrocskával. A horvát nyelv ízű változatát beszélte, oly tisztán, mint nagyapám, mert akkor még ugyanaz a száj ugyanazzal a helyességgel tudott beszélni e két anyanyelven.”

A magyar kultúráról, irodalomról, a magyarsághoz igencsak szoros szálakkal kötődő Miroslav Krleža sem rajzolt túl pozitív képet. Ady poézisének ígézetében fogant híres, 1930-as esszéje (*Ady Endre, a magyar lírikus*) Németh Lászlót okkal inspirálta hasonlóan rokonszenvező *Krlezsa Adyról* című tanulmánya megírására, mit sem tudva a horvát pályatárs 1922-es *Petőfi és Ady, a magyar irodalom két lobogója* fölöttébb ellentmondásos, rosszindulatú felhangoktól sem mentes, negatív attribútumokban bővelkedő dolgozatáról, amely Petőfi és Ady dicsérete mellett a XIX. század magyar irodalmának fölényeskedő lebecsülését jelentette. A szabadságharc leverését követő évek Vörösmartyjáról még elragadtatott sorokat vet papírra: „Negyvennyolc után – írja – sötét úr támadt, amelyben megsemmisült, lerombolt házak sorakoztak, s a repedt kürtök képzetét fakasztó padlásokon, a törött gerendák között a szél kornyikált, s minden útkereszteződésnél hollók károgtak, csőrükkel vájva ki a felkoncolt lázadók szemét. Eme kétségbeeséssel teli napokban írta meg az akadémikus Vörösmarty legnagyobb versét, *A vén cigányt* [...] *A vén cigány*ban egy egész magyar nemzedék csalódásait sikerült kifejeznie: összeomlott minden, a lélek valahová a sötétségbe menekült, kongott a szörnyű üresség...”

Érzelmekkel teli sorai után hangnemet vált, s mindazt, amit leír, az abszolutizmus korát követő – ahogy ő nevezi – „kiegyezéses korszak” rajza lesz –, a magát nemzeti érzületében sértettnek érző horvát intellektuel megnyilatkozása. Írása e passzusában a kiegyezés korának, majd a századfordulóig terjedő évtizedek

társadalmi mozgásának s a korszak irodalmának erősen torzított képe jelenik meg, amely szerint a kiegyezés kori magyar irodalomban „eluralkodik a hipokrizis, a hazugság, a virtuozitás és az üres formák. Az élet bürokratizálódott, a vármegyei dzsentri újságírók légióját foglalkoztatja tudósítóként és regényíróként, akik mindannyian a fennálló rezsim panegirikusait kezdték harsogni, hogy a népet az államalkotó tradícióval és a magyar etatista hazugsággal elkábítsák; ... dilettáns nevek egész légiója jelent meg, s így fabrikálódott a modern magyar történelem és irodalom.”

S hogy kik képviselik ezt a vélelme szerint jelentéktelen magyar irodalmat, azt egy erősen vitatható, kronológiailag is pontatlan névsorral bizonygatja: „Garay, Bajza, a három báró: Jósika, Kemény, Eötvös, a famózus Jókai, Szigligeti, Arany, Tompa – ezek azok a fő pillérek, amelyekre a magyar irodalom épületét felhúzták a kiegyezési Deák-korszak után.” Meglepő, hogy például Vajda János, Gyulai Pál, Mikszáth nevét le sem írja, az pedig már több mint rosszindulat, hogy a névsorban szereplőket a „dilettáns” jelzővel illeti, Jósika, Kemény, Eötvös báró voltát hangsúlyozva pedig írói kvalitásaikat vonja kétségbe.

Talányos ez a leminősítő attitűd, mert pécsi hadapródiskolás, majd ludovikás tisztnövendékként nem ezt tanulta a magyar irodalomról. Beöthy Zsolt 1877–79-es, kétkötetes irodalomtörténete a középiskolákban több évtizeden át tankönyv volt, s feltehetően kézbe vehette a *Képes Magyar Irodalomtörténetet* is.

Ilyen előzmények után felemelő érzés kézbe venni a Zágrábi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Hungarológiai Tanszékének kiadványát, a *Hrestomatija mađarske književnosti. 19. stoljeće* (Magyar irodalmi kresztomátia. 19. század) című Ćurković-Major Franciska egyetemi docens szerkesztette szöveggyűjteményt.

A Zágrábi Tudományegyetem Hungarológiai Tanszéke a legfiatalabb külföldi magyarságtudományi műhely, amely negyedszázados fennállása és működése alatt fölöttébb szép tudományos, fordítói és oktatási-képzési eredményekkel büszkélkedhet. Már a megalapítását követő (1994) évtizedben tudományos konferenciák rendezésével, Könyves Kálmán horvát királlyá koronázásának 900 éves jubileuma alkalmával pedig reprezentatív tanulmánykötettel (*Croato-Hungarica*, 2002) bizonyította tudományos nagykorúságát.

Nem kevésbé jelentős a tanszék keretében évek óta működő fordítói szeminárium és műhely (nevezhetjük szakkollégiumnak), amelyek keretében az újabb magyar irodalom horvát nyelvű recepcióját gazdagították a munkában részt vevő hallgatók. A dr. Ćurković-Major Franciska vezette csoportok tagjai olyan reprezentatív folyóiratokban publikáltak, mint a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia hat év fél évtizede megjelenő *Forum* című periodikája vagy a hasonlóan több évtizede rendszeresen megjelenő világirodalmi szemle, a *Književna smotra*. Tekintettel a hungarológiát tanuló, kezdő horvát egyetemi hallgatók nyelvi nehézségeire (első éves korukban kezdik tanulni a nyelvet, egyidejűleg a rendszeres hungarológiai stúdiumokkal: irodalomtörténeti, nyelvészeti tárgyak), a fordítói kollektíva klasszikus magyar irodalmi művek fordí-

tásába kezdett az irodalomtörténeti stúdiumokat megkönnyítendő. 2011–14 között három klasszikus mű (*Az ember tragédiája*, *Bánk bán*, *Csongor és Tünde*) szövegű fordítását adták közre reprezentatív kiállítású kötetekben, az egyetemi hallgatóság mellett a szélesebb olvasóközönségre is gondolva. Ezt a munkát folytatandó állította össze a fordítói kollektíva (írjuk ide nevüket is: Franciska Čurković-Major, Mirta Maltar, Irena Pavlović, Lilla Trubics, Sandra Vitelić, Martina Kovačević, Ana Popović, Hrvoje Rastija, Helena Vučemilović-Vranjić, Antonija Žamić, Marina Miladinov, Ana Čurković, Marina Kukina, Helena Miletić, Ivana Pavlov, Martina Šestić, Sanja Šimatić, Anemari Ulamec, Maja Urban) a XIX. század irodalmát bemutató kresztomátiát. A translációk nem a műfordítás krtiériumait követve készültek, lévén a kiadvány elsődleges célja a hungarológiát tanuló hallgatóság szövegértésének segítése. Ezt az „egyoldalúságot” ellentételezendő a kötet szerkesztője néhány klasszikus értékű műfordítást is közöl, így a XIX. századi költészetünk esztétikai szegmense is az olvasó-hasz-nál látószögébe kerül. A közölt textusok a horvát műfordítás-irodalom legjobb darabjai közül valók. Egyik forrásuk *A magyar költészet aranykönyve* című monumentális antológia, amely a magyar líratörténet spektrumát átfogó válogatás. Fordítója és összeállítója az anyai ágon magyar identitású néhai Enver Čolaković (édesanyja Mednyászky Ilona bárónő volt). Čolaković műfordításai éppoly rangosak, mint a két háború közötti horvát líra legszebb vonulatát megalkotó Dobriša Cesarićtól közölt Petőfi-fordítás: a *Szeptember végén* translációja, vagy éppen Željka Čorak remeklése, aki a *Himnusz*t tolmácsolta horvátul. A kötetbe felvett műfordítások száma tizenhét, nagyobb részük Enver Čolaković munkája, amit egy-egy Cesarić, Čorak, Miloradić, Horváth Béla készíttette átköltés bővít. A szerkesztői szándék szerint a közölt versek – a műfordításokkal kiegészülve – a magyar líra költői képvilágába, motívumrendszerébe, a hangsúlyos és az időmértékes verselés változatos nyelvi bravúrjaiba s természetesen esztétikai értékvilágába való betekintés lehetőségét kínálják az olvasónak. Megjegyzendő, hogy a *kresztomátiaként* (egyetemi segédkönyvet értve a fogalmon) definiált kötet kétnyelvű, egymás mellett közli a magyar textust és a horvát nyersfordítást, melléjük iktatva az említett műfordításokat is.

A kötet címe ugyan a XIX. század magyar irodalmából készült válogatást ígéri, ám – miként a szerkesztő megjegyzi – a válogatás szempontjait a képzési szerkezet szabta meg, ezért szöveganyagát a felvilágosodás kora reprezentánsainak (Bessenyei, Kazinczy, Batsányi, Kármán, Csokonai) munkái nyitják. A XIX. század irodalmát bemutató válogatás arányait és névsorát is a felsőbb évfolyamok oktatási programjához igazították, ami a század lírájának reprezentációja mellett a kor prózájának bemutatását is megkívánta – így zárja a szöveganyagot a romantika és főleg a századvég-századelő klasszikusaitól vett szemelvények sora. Kár, hogy Jósika, Kemény és Eötvös prózáját mellőzi a válogatás.

A lírai szemelvények válogatása az irodalomtörténeti kánon messzemenő figyelembevételével történt, minden szereplő lírikus (Arany, Batsányi, Berzsenyi, Csokonai, Kisfaludy, Kölcsey, Petőfi, Reviczky, Tompa, Vajda, Vörösmarty)

és prózaíró (Bessenyei, Gárdonyi, Jókai, Kármán, Mikszáth, Tömörkény) életművének meghatározó alkotásai jelen vannak a kötetben. XIX. századi irodalmunk értékvilágáról olyan keresztmetszeti képet kap a horvát olvasó, amely messzemenően ellentételezi mind a Matoš, mind a Krleža-interpretációkban megjelenő, a magyar irodalomról máig ható téves képzeteket. A kötetet szerkesztő Ćurković-Major Franciska okkal reméli: az általuk közreadott nyersfordítások a ma horvát költőit is inspirálják majd a klasszikus magyar költészet és szépróza műveinek horvát nyelvű tolmácsolására...

